

СИНЕВИР

У верхів'ях норувистої річки Терєблї, під горою Кам'янкою, на висоті 659 м над рівнем моря розкинулося одне з найбільших сіл Міжгірщини – село Синевир. Воно дало й назву перлині Карпат – Синевирському озеру, яке розташоване за 15 км від села. Кожен синевирець готовий повторити поетичні слова односільчанки Олени Пекар:

*Там, де неба сягнеш рукою,
Де потоком шумить Синій Вир, –
Напуває живою водою
Моє серце й судьбу Синевир.*

Перша писемна згадка про село Синевир належить до кінця XVI – початку XVII ст. У верхній течії верховинської річки Талабори (Терєблї) знаходилось село, оточене великими лісами, що в 1604 р. називалось Зіневер (Szinever, Zynever).

Відомий закарпатський науковець Іван Гарайда у розвідці «Причинки до пояснення назв наших сіл» (Ужгород, 1941) відносить етимологію назви села Синевир до гідрографічної групи, географічної категорії – синій вир.

Заселення високогір'я аж до витоків Терєблї відбувалося поступово, упродовж XV–XVII століть. Оскільки після поразки об'єднаної угорсько-чеської армії від турків у битві під Могачем у 1526 р., Угорщина була поділена на три частини, а історичне Закарпаття – на дві частини, Марамороський комітат опинився у складі Трансільванського князівства. Карпатських русинів і волохів Трансільванії духов-

Вид на село Синевир

но об'єднувало православ'я. Першопоселенці Синевира були в основному прибульцями із сіл Мараморощини і, як стверджує дослідник сакральної архітектури Закарпаття Михайло Сирохман, вони у 1640 році збудували православну церкву.

Через сто років після підписання у 1646 р. Ужгородської унії переважна більшість парохій Верховини перейшла в підпорядкування Мукачівської греко-католицької єпархії. Єпископ цієї єпархії Ольшавський, відвідавши в 1751 році Синевир, зафіксував, що землевласником є «високородний пан барон Стойка», що в селі 40 ґаздів і що церква «деревяна, шинглями крита, в добром состоянню, посвященна св. Арх. Михаїлу, от Архипресбитера Іосифа Стойки благословенна», котрий, як стверджує Михайло Лучкай в «Історії карпатських русинів» (т. 3, гл. 24), був православним єпископом Мараморощини у 1695–1711 роках. Але у візитаційному описі синевирської парохії, в якій «к сповіді способні 200 вірників», Ольшавський зробив наголос на тому, що «парохи в сей парохії два: Іоанн Тесля и Василій Чуп, оба рукоположені в Молдавіи, недавно уполномоченні на всі священнодійства священнически от дочасного викарія Андрея Бачинського» – активного діяча Мукачівської греко-католицької єпархії. У тому описі є й інша інформація, яка характеризує статус церкви в Синевирі: «Телека парохіяльного не є ниякого. Пресбитеры живут на своих, что купили за гроші. Явні грішники не найденні. Баба не є присяженна. Дяка и церковника не є. Книги літургійні всі. Церква новими образами украшенна. Звони два великі, не знати, ци благословенні и от кого. Цинтарь паланкою огорожен».

За даними шематизму 1816 р., кількість вірників у Синевирі складала 1029 осіб, священником у них був Дмитро Цап. Крім того, він служив у церкві на Товчці (зараз один з присілків Синевира). Тут приход нараховував 94 вірників, та у Синевирській Полянці 273 вірники.

У 1833 р. кількість вірників у Синевирі становила 1200, на Товчці – 146, у Синевирській Полянці – 399. У 1883 р. їх було відповідно 1350, 237 і 768. Обслуговував ці приходи священник Олександр Коворданій. Наприкінці ХІХ ст. у 1893 р. кількість вірників у Синевирі, Товчці, Синевирській Полянці відповідно становила – 1580, 253, 900.

Дані про кількість населення і вірників с. Синевир кінця ХІХ – середини ХХ ст. можна взяти із видання, яке здійснило Центральне статистичне управління Угорщини в 2000 р.

Назва села	Рік	Кількість населення	Римокатолики	Грекокатолики	Православні	Євангелісти	Реформати	Іудеї	Інші
Alsószinévér (угор.)	1880	1 907	41	1 644	–	2	2	218	–
Sinovir (слов.)	1910	2857	34	2402	–	1	10	410	–

Назва села	Рік	Кількість населення	Римокатолики	Грекокатолики	Православні	Євангелісти	Реформати	Іудеї	Інші
Синевир (укр.)	1921	2602	32	2212	–	–	–	357	1
Синевир (рос.)	1930	2880	51	634	1 875	–	–	300	20
	1941	3296	60	930	1914	3	16	373	–

Використана таблиця із: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941). – Budapest, 2000.

Як бачимо з таблиці, на початку ХХ ст. в селі кількісно переважала греко-католицька конфесія. В 20–30 рр. ХХ ст., в умовах демократичної Чехо-Словацької республіки ситуація в конфесійному становищі в Синевирі міняється. Село перейшло в православ'я. Хоча це не вирішило міжконфесійних відносин, які були досить напруженими. Це стосувалося в основному майнових питань.

На початку ХХ ст. мешканцями с. Синевир, на той час греко-католиками, був побудований великий кам'яний храм. Та на початку 1920-х років завдяки місіонерській роботі місцевого ієромонаха Феодосія (Горвата) синевирці більшістю переходять у православ'я. Навесні 1924 р., коли православні поділили з місцевою греко-католицькою меншістю церковне майно, храм перейшов до православних, а греко-католики молилися на церковній фарі. Та 4 лютого 1926 р. окружний уряд

Водохреща в Синевирі в кінці 1920-х років

видав розпорядження, за яким церковне приміщення знову було передано греко-католикам. З цього приводу вже 15 лютого 1926 р. православна громада звернулася до міністерства внутрішніх справ у Празі з листом: «В настоящее время в нашем селе Нижнем Синивире / окр. Воловое Карпатской Руси есть жителей Христиан православных 1950 душ, а греко-католиков есть 150–200 душ. И до сего часу православные пользовались храмом молитвенным (Церковію) но дня 4-го Февраля с. г. под числом 718/26. 912 Окружный начальник в Воловом, приказал отдать Церковное помещение меншиству...».

Православні побудували свою церкву. О. Феодосій (Горват) у квітні 1928 р. повідомляв про це своєму другу І. Шмигалі: «... мы як пишу вам сбудовали Церков стоимости 65.000. к. ч. а звоны 62. 000 к. ч. всего у воросе 127 тысяч корон...». Та недовго виявилася радість православних вірників. Вже 8 листопада 1932 р. побудована дерев'яна церква згоріла. Православні згодом побудували тимчасове приміщення для виконання богослужінь. Так було до 1945 р., коли в період Народної Ради Закарпатської України православні отримали кам'яний храм у своє користування.

У 1949 р. греко-католицька церква на Закарпатті була заборонена комуністичним режимом. Із відновленням діяльності греко-католицької церкви у 1990-х рр. її вірники для богослужінь побудували окремий храм.

У різний час село разом з лісами, розташованими навколо нього, було володінням спадкоємців Карніша і Крічфолуші. Серед землевласників згадуються і Бернат Ласко, Петер Кун, Тегза та інші. У їх володіння входили луки, пасовиська, полонини, ліси.

Ліси рубали і сплавливали Тереблею. Для цього на Чорній Ріці спорудили греблю. Будівництво її було розпочато в 1868 р. за проектом австрійського інженера Клаузе, на будівництві працювало більше сотні людей. За народними переказами, під час зведення греблі спалахнула епідемія тифу. Працювали тут спеціалісти з Італії, Німеччини та Австрії, з них від хвороби померло 25 осіб. Поховано їх на цвинтарі біля греблі. Щоб хвороба не розповсюджувалась, померлих ховали у вапняному розчині.

Гребля являла собою складний комплекс будівельних конструкцій, технічних вузлів і механізмів. Підпирали греблю дві основні опори, збудовані, як і сама гребля, за принципом «скрині» – коробки з горизонтально викладених колод, засипаних камінням. Опори виконували подвійну функцію: підпирали греблю і направляли бокори в потрібному напрямку. На будівництво греблі пішло два роки.

Береги річки укріплювали опорами, так званими ціброванками. Такі ціброванки були споруджені уздовж усієї Чорної Ріки та Тереблі, аж до Колочави – у всіх місцях, де ріка робить повороти, розмиває береги. Дане укріплення робилося для того, щоб у цих місцях звузити русло річки, що було необхідним при сплаві.

Сплав лісу по Чорній Ріці і Тереблі

Перед греблею у водозбірнику формувалися бокори. Але перед тим, як бокор буде готовий для спуску, необхідно було провести ряд підготовчих робіт: виготовити гужовики, якими скріплювали колоди в плотах, витесати весла. Двадцять майже однакових стовбурів довжиною 28–30 м скріплювали в одну ланку, у так звану таблу. Декілька скріплених між собою табл утворювали

пліт-бокор, який на відміну від дараба (пліт з однієї таблиці) був більш безпечним. Бо мав більшу вагу і добре тримався на бурхливих хвилях гірської річки. У першу таблицю відбирали, як правило, тонші і довші стовбури, щоб вона була легшою ніж наступні. Для цього відбирали товстий стовбур, його називали ведучим, і розміщували у центрі. Більш тонкі стовбури прив'язували до нього по обидві сторони. Усі стовбури розміщували комелями назад. До першої таблиці кріпили три 12-метрові весла, так, що їхня третя частина була занурена у воду.

Посередині таблиці стояла невелика переклада-сухар. На неї сплавники-бокораши прив'язували особисте спорядження, одяг, торбини з їжею. Зв'язати бокор з окремих таблиць – справа відповідальна. Від якості робіт залежала безпека плотарів. Коли відкривалися ворота на загаті, стрімкий потік води ніс туго зв'язану деревину вниз за течією.

На греблі були основні і допоміжні ворота, призначені для спуску води з водозбірника і зумовлених необхідністю регулювання води під час сплаву. Ставник, постійний працівник на греблі, який досконало знав усі правила і технічні умови сплаву, відкривав основні і допоміжні ворота. Він подавав сигнали бокорашам, коли саме треба було бути готовим до відправки в таку небезпечну дорогу.

Воду спускали за півгодини, годину, в залежності від того, скільки бокорів буде сплавлятися, перед початком сплаву, відкривали допоміжні ворота. Поза бокорами, вони випереджували потік і тоді сплав був неможливим.

На водозбірнику збиралося одночасно 4–5 бокорів. Водойма, що утворилася внаслідок загати ріки, мала довжину 1 км і ширину 60 м.

Один бокор за іншим відправлявся через кожні 10–15 хв. у залежності від величини. Менший бокор плив швидше, більший – повільніше. Проміжок між бокорами складав 1,5–2 км. Для порівняння, наприклад, відстань до Колочави – бл. 30 км. Пліт перепливав приблизно за 2,5 години.

Бокори плили по Чорній Ріці до ріки Терєблї. Тут вони сповільнювали швидкість і сплавлялися до нинішнього селища Буштина, де Терєбля впадає в Тису. Кажуть, що свого часу були випадки, коли бокори пливли до Чорного моря для кораблебудування.

Бал бокорашів. Мал. Василя Шиндри

Пліт залишає ворота греблі на Чорній Ріці. Фото 1950 р.

Небезпечний це був спосіб транспортування заготовленої деревини. Цей важкий і ризикований труд лежав на плечах сильних і мужніх горян. Часто траплялися трагічні випадки. Але оскільки ця праця була високооплачувана, люди, жертвуючи здоров'ям і ризикуючи своїм життям, ішли на цей сплав. Не один і не два боко-раші загинули під час сплаву. Про це свідчать хрести вздовж берегів річки. Саме на тому місці, де загинув боко-раш, ставили цю пам'ятку. Перший хрест був вже за 200 метрів від греблі.

Сплавлявся ліс аж до середини 50-х років ХХ ст. Їх, свідків боко-рашства, залишилося мало.

Коли розпочалося будівництво Теребля-Ріцької ГЕС, припинився лісосплав Тереблею, і після 1954 р. відпала потреба в греблі на Чорній ріці. Тож у 1973 р. після детального дослідження Міжгірський ліскокомбінат реставрував її з метою створення тут Музею лісу і сплаву. Музей було відкрито у 1976 році.

Музей лісу і сплаву

Щоб дістатися до Музею лісу і сплаву, слід проїхати (або пройти) від філіалу «Синевирське озеро» вздовж течії Тереблі через село Синевирську Полянну 12 км до гирла Чорної Ріки, яка впадає в Тереблю. У місці злиття є місток, неподалік – джерело... Звідси пішки (проїзд на автотранспорті закрито) треба пройти 4 км лісовою дорогою до Музею лісу і сплаву. Перш за все впадає у вічі реконструйована гребля – своєрідний музейний експонат. Вона перегородила ріку, і виникло водосховище площею близько 7 гектарів. Гребля побудована на клітях-основах, заповнених камінням, тому споруда здатна утримати напір водної маси. Із п'яти шлюзів два використовуються для вільного пропуску води...

На греблі є надбудова, яка й служить своєрідним музейним експонатом. Тут зібрано знаряддя праці лісорубів і плотогонів, макети плотів, одяг, старі фотографії та інше...

Із книги-путівника «Синевирське озеро» (Ужгород, 1983).

Та у листопаді 1998 р., через 22 роки з часу заснування, повінь, що пронеслася Чорною Рікою, зруйнувала греблю й понищила музейні приміщення. Те, що вдалося відбудувати, чергова повінь в березні 2001 року зруйнувала знову. Від Музею лісу і сплаву залишилася лише третина будівлі – наземна частина.

Врятовані від повені експонати зберігаються в історико-краєзнавчому музеї національного природного парку «Синевир». Туристи, відвідуючи його, дізнаються про історію спорудження греблі, процес розробки, спуску і сплаву деревини, мають можливість наочно побачити і потримати в руках знаряддя праці боко-рашів, які використовувалися при сплаві лісу, ознайомитися з побутом, звичаями і традиціями селян ХІХ – початку ХХ ст.

Є надія, що греблю відбудують. Бо вона – історична. Тут знімалися лісосплавні епізоди кінофільмів «Марійка-невірниця» (1933) Івана Ольбрахта та Владислава Ванчури і «Над Тисою» (1958) Олександра Авдєєнка та Дмитрія Васильєва.

У ХХ столітті синевирці виділяють чотири хронологічно-подієві етапи: Перша світова війна, «за чехів», Друга світова війна, радянські часи. На кожному етапі були і світло і тіні, але чомусь більше згадується друге.

У ході Першої світової війни румунські окупаційні війська завдали шкоди 128 господарствам села на суму понад 100 тисяч крон чеських, вона принесла голод

і тиф, що увійшло волаючим рядком у лист жителів Верховини до президента Чехо-Словацької республіки у березні 1920 року: «В Нижньому Синевирі є 189 сиріт, що втратили обох батьків». В іншому листі до президента просили дозволу рубати ліс для будівництва хат, бо в селі було «понад 45 інвалідів війни».

Однією з головних проблем тих часів було безробіття. Наприкінці 1920-х років синевирський священик Феодосій (Горват) у листі до свого колишнього односельця Івана Цімботи, що проживав у Румунії, писав: «... люди тяжко живуть або не мають зароботку, если и есть якась робота то задаремна, айбо и такої ни есть, суть теперь у Кінчатаря 6 (зрубів) три у нашей ріці, а 3 у Полянській ріці, то заробляють люде по 5–6 до 8 к. ч. на день, а из фіров (возом – В. М.) заробляють по 10–15 к. ч. на день, айбо так ся на том зароботку суєтят, что по три зміны работников роблять раз єдны а дале другі идут на место тях».

Під час угорсько-фашистської окупації 116 жителів Синевира в пошуках кращої долі емігрували до Радянського Союзу. Багато з них так і не повернулося в рідні домівки – хто із сталінських таборів, хто з кривавих полів війни. 38 синевирців воювали в 1-му Чехословацькому армійському корпусі Людвіка Свободи. Лука Сятиня та Ілля Печкан воювали в партизанському загоні В. П. Русина.

Решта чоловічого населення призовного віку була мобілізована в угорську армію. Ті, хто залишився вдома, змушені були працювати на будівництві оборонних укріплень «Лінії Арпада».

«Лінія Арпада»

«Лінія Арпада» – військово-оборонна система німецької армії та її союзників (Угорщини) Другої світової війни, укріплена потужними інженерними спорудами, створена вздовж старого державного кордону, який простягався через весь Карпатський хребет довжиною понад 300 км з 30 вузлами ешелонованої оборони вглиб на 100–120 км.

Будівництво цієї системи було розпочато в 1940-му і продовжувалось до 1943 року. У будівництві брали участь військовополонені (в основному серби), місцеве населення й інші наймані працівники, а також євреї. Роботи були каторжні.

Велика кількість інженерних споруд знаходиться на території теперішнього національного природного парку «Синевир». Це були численні протитанкові піраміди і загородження, мінні поля, залізобетонні і дерев'яно-земляні споруди (бункери), доти, дзоти, бліндажі, склади і так далі. Між селами Синевир і Синевирська Поляна й зараз знаходиться понад сто залізобетонних бункерів, які ще добре збереглися.

Червона армія була непогано обізнана з оборонною системою цього регіону і, вибравши правильний тактичний хід, наступала в інших напрямках. Тому цілий ряд сіл: Син. Поляна, Синевир, Негровець, Колочава – визволені 23 жовтня 1944 року. Майже всі укріплення були залишені замінованими, і саперам довелося добре попрацювати, щоб розмінувати їх. Однак без жертв серед місцевого населення не обійшлось. На мінах підірвалось і загинуло 6 мешканців Теремлянської долини.

У НПП «Синевир» створено туристичний маршрут-екскурсію, який так і названо «Лінія Арпада». А на одному з об'єктів колишньої оборонної системи «Лінія Арпада» – залізобетонному бункері, який під час Другої світової війни використовувався як пекарня для забезпечення хлібом угорських солдатів і офі-

церів, національним природним парком «Синевир» зведено з хвойного бруса ще два поверхи та оригінальний дах, покритий дранкою. В результаті цей казковий будиночок тепло приймає гостей.

За кн.: «Дивовижний край легенд»
І. С. Дербака, Ю. Ю. Тюха.

У 2009 році творчою групою Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії (автор Ірина Гармасій, режисер Наталія Тронь) на архівних документах, дослідженнях науковців та рідкісних спогадах закарпатців – втікачів у колишній Радянський Союз у 1939–1941 роках – створено документальний фільм «Втікачі у безсмертя» про трагічну долю закарпатців у переддень та в період Другої світової війни. Головним героєм фільму виступив 100-річний Федір Бобонич (1908–2010) із с. Синевир Міжгірського району, який у травні 1940 року, покинувши дружину з двома дітьми, у складі групи синевирців нелегально перетнув кордон у колишній Союз у пошуках кращої долі. Він вижив у ГУЛАГу, добровольцем пройшов дорозами Другої світової війни і повернувся додому через шість років, по її закінченні.

Село Синевир визволене від фашистської окупації 23 жовтня 1944 року. 85 синевирців пішли добровольцями до Червоної армії, 30 із них удостоєні державних нагород, 29 полягло на фронтах війни. На їх честь у 1972 р. в центрі села встановлено обеліск Слави.

У 1979–1989 рр. синевирцям прийшлося пережити ще одну війну. І хоча проходила вона далеко від рідного Синевира, ті хто її пройшов, не забудуть її ніколи.

100-річний Федір Бобонич, 2009 р.

Мова йде про Афганістан. 15 мешканців села виконували «свій інтернаціональний обов'язок» у цій далекій країні – Беля С. І., Вієру В. Ф., Гречин І. Ф., Мокрянин І. В., Ньорба І. І., Нірода В. І., Путрашик М. М., Руцак В. Д., Субота В. В., Фетько І. М., Чуп А. В., Чуп В. В., Чуп І. В., Шарга І. І.

З радянських часів найчастіше згадується проведення колективізації. У 1949 році багатьох заможних господарів було розкуркулено, решту селян силоміць-добровільно загнали в новостворений колгосп «Червона зірка». За ним було закріплено 3067 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 235 га орної землі, більше 900 га сінокосів. Колективне господарство мало тваринницький напрямок і спеціалізувалося на вівчарстві. У 1980-х роках в колгоспі діяв цегельний завод, столярний цех, хлібопекарня, два лісництва, форелевий розплідник. За успіхи в розвитку тваринництва понад 20 працівників були нагороджені орденами й медалями СРСР.

У 1949 році в селі Синевир було відкрито середню школу, першим директором якої був Шимон Михайло Михайлович. У цей та наступні роки в школу було направлено багато вчителів-спеціалістів із східних областей, яких синевирці з вдячністю згадують ще й сьогодні. Це: Данько Микола Олексійович, Кочура Варвара Лаврентіївна, Подкладова Тамара Андріївна, Маладика Ганна Іванівна та багато інших. Добрим словом згадуть синевирці Росоху Івана Юрійовича, який у 1958 році був призначений директором школи й успішно пропрацював на цій посаді 34 роки. Добрі традиції продовжують його наступники – Рушак Васирина Василівна та Дем'ян Михайло Григорович (з жовтня 2005 року). Нині багато колишніх випускників школи, здобувши вищу освіту, працюють лікарями, журналістами, інженерами, юристами, а також викладачами та вченими.

Важливою подією у житті села було створення в 1989 р. у верхів'ях долини Терєблї Національного природного парку, адміністративний будинок якого зведено на території Синевира.

Національний природний парк «Синевир»

Національний природний парк «Синевир» – провідна природоохоронна науково-дослідна установа, що займається охороною, збереженням і вивченням унікального куточка Карпат – верхів'я Терєблянської долини Закарпаття, поза околицями Синевирської Поляни, Синевира, Нєгрівця, Колочави, у межах гірського масиву Внутрішні Гор'яни. Протяжність національного парку з півночі на південь – 30 км, ширина зі сходу на захід – до 20 км. Загальна площа НПП «Синевир» складає 40696 га, в тому числі площа, яка надана парку в постійне користування, складає 32294 га, вкрита лісом площа становить 29715 га. Основні території природного парку зайняті хвойними, здебільшого ялиновими лісами, але є тут і букові праліси.

У межах парку розташовані: найкоштовніша перлина Українських Карпат – озеро Синевир, гірське озеро з назвою Озірце (ще Дике озеро) на північно-східному макросхилі Гропи, олігогрофні (з випукло-сферичною поверхнею) болота «Глуханя» та «Замшатка». Є й інші цікаві об'єкти: мінеральні джерела, Музей лісу і сплаву на Чорній Ріці (Озерянці) – лівій притоці Терєблї, Музей архітектури і побуту «Старе село» в Колочаві, пам'ятки дерев'яної архітектури.

Рослинний і тваринний світ парку вражають своїм багатством – тут охороняється понад десять тисяч вищих судинних рослин, а також 43 види ссавців, 91 – птахів, 7 – плазунів, 12 – земноводних, 24 – риб, більше 10 000 видів безхребетних організмів. Турбота про природу – повсякденна справа співробітників установи. У НПП «Синевир» займаються відтворенням рідкісного виду риб – лосося дунайського (головатиці), розводять форель струмкову.

До складу парку належить вісім природоохоронних науково-дослідних відділень. Вони працюють над проблемами збереження, відтворення і ощадливого використання природних ресурсів, комплексів та об'єктів, які мають особливу наукову та естетичну цінність; дбають про створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності у природних умовах з дотриманням режиму охорони природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання; проводять еколого-освітню роботу зі школярами тощо.

НПП «Синевир», в межах якого розташовано п'ять сільських рад, постійно співпрацює із ними та допомагає їм у ремонті доріг, спорудженні мостів, зведенні протиповеневих дамб, забезпечує населення деревиною та дровами, надає допомогу в проведенні фольклорно-етнографічних фестивалів «На Синевир трембіти кличуть», «Проводи тваринників на полонини». До участі у фестивалях запрошуються найкращі аматорські фольклорні та професійні колективи області та України. Кожна сільська рада Міжгірського району розганяє виставку виробів декоративно-прикладного мистецтва, під супровід музик виконуються народні пісні та коломийки.

Діяльність Національного природного парку «Синевир» неодноразово позитивно оцінювалась Міністерством екології та природних ресурсів України.

У 2011 році у видавництві «Карпати» вийшла «Червона книга Українських Карпат: тваринний світ», у якій вміщено нариси про 318 видів тварин із картосхемами поширення їх, в тому числі й на території НПП «Синевир». Шкода, що нема такої книги про рослинний світ Карпат.

Науковцями НПП «Синевир» встановлено, що із 236 видів тварин, які мешкають на території парку, 22 занесені у червоний список (бурий ведмідь, рись звичайна, горностаї, борсук, видра річкова, кіт лісовий, бурозубка альпійська, кутора мала, беркут, лелека чорний, сова довгохвоста, дятел білоспинний, саламандра плямиста, тритони карпатський і альпійський, лосось дунайський та інші), а з 914 видів рослин, що ростуть на території парку, в Червону книгу занесено 40 (підсніжник звичайний, шафран Гейфелів, лілія лісова, арніка гірська, плаун-баранець, коручка болотна, ключ-трава, язичок зелений та інші).

Із Червоної книги НПП «Синевир»

Ринхоспора бура – це зникаюча рідкісна реліктова багаторічна трав'яниста рослина родини осокових, яка зустрічається у Міжгірському районі на Закарпатті та Опіллі – єдиному відомому місці в Україні, де вона виявлена у вигляді острівців заростей. Росте ринхоспора у болотистих місцях та сируватих піщаних ґрунтах. Висота її досягає 10–30 см. Кореневище рослини довге, повзуче. Стебло тригранне. Листки вузьколінійні. Приквітковий листок значно вищий за суцвіття, яке утворюється з бурих колосків. Розмножується насінням і вегетативно. Цвіте вона у червні-серпні, а плодоносить у вересні. Кількість ринхоспори бурої щораз зменшується через господарське використання земель і зміни умов водного режиму внаслідок проведення меліоративних робіт. Охороняється рослина тільки на території національного природного парку «Синевир».

Білоцвіт весняний (народна назва – підсніжник) росте по відкритих трав'янистих місцях, узліссях букових лісів, на вологих луках, зачаровує красою квіток, раннім цвітінням, фіалковим запахом. Викопування рослин для продажу разом з цибулинами, осушувальна меліорація зменшують чисельність виду, тому місця масового зростання у НПП «Синевир» білоцвіту весняного оголошено червонокнижними.

Харіус європейський – єдиний представник харіусових в українських водоймах, що зустрічається в басейнах річки Тиса та Дністер. Живе риба на висоті 250–850 метрів над рівнем моря, на глибоких ділянках гірських річок, озер із чистою, прозорою, холодною водою і кам'янистим дном. Харчується комахами.

дрібними рибами, іноді ікрою риб. Тіло харіуса міцне, видовжене, струнке, вкрите лускою середніх розмірів з строкатим забарвленням: спина сіро-зелена, боки сріблясті з бурими смужками. Риба має маленьку голову, дрібні зуби на щелепах і довгий спинний плавець. Оскільки кількість риби зменшується через забруднення води і зарегулювання проточних водойм, її вилов з 1990 року заборонено. Охороняється харіус у Карпатському біосферному заповіднику, природному заповіднику «Горгани», Ужанському та Синевирському національних природних парках.

Саламандра плямиста (по-місцевому: дощова ящірка, вогняна ящірка, сисак) належить, як і її найближчі родичі – тритони, жаби, ропухи, до класу земноводних. Забарвлення саламандр своєрідне – блискучо-чорне з яскравими жовтими або оранжевими плямами неправильної форми. У межах України зустрічається тільки в Карпатах. Населяє вона переважно вологі тінисті листяні або мішапалороттю, мохом і листяною підстилкою. Зустрічаються саламандри також і на полонинах, хоч і значно рідше, ніж у тих лісах. Найулюбленіше місце – береги лісових річок і потоків, де на кілометрі маршруту можна зустріти 10–15, а іноді 45–50 тваринок. Саламандри ведуть переважно сутінковий і нічний спосіб життя. У період теплих дощів, при високій вологості повітря, саламандри виходять зі сховищ і вдень. Раціон саламандри досить різноманітний. Живиться вона дощовими черв'яками, мокрицями, слимаками, гусеницями, жуками та іншими безхребетними. Вона представляє значний інтерес для науки, зокрема як рідкісний і вузькопоширений вид у межах України. Плямиста саламандра охороняється на території Карпатського біосферного заповідника, Карпатського та Синевирського природних національних парків.

Дятел білоспинний любить гніздитися в Карпатах, заселяє стиглі і пристигаючі ліси переважно тайгового типу, надає перевагу ділянкам з сухостійними деревами. Самець має жовту верхню частину голови, решта оперення строкате, чорно-біле, з білою смугою від тім'я до надхвістя. Самиця оперена аналогічно, але на голові замість жовтого оперення – сірувате. Живиться комахами, переважно личинками короїдів. В Україні чисельність складає 300–320 пар. З них 290–300 пар гніздиться в Карпатах і 10–20 пар – на Поліссі. Ос-

Білоцвіт весняний
Саламандра плямиста

новна кількість гніздових пар знаходиться у національному природному парку «Синевир» і прилеглих заказниках Горган (70–120 пар), Карпатському біосферному заповіднику (85 пар). Чисельність виду у лісах Карпат скорочується і на даний час складає 3–4 пари на 100 км кв., раніше (1940–1960 рр.) – 1026 пар на 100 км кв. Причини зміни чисельності: скорочення площ стиглих лісів, ліквідація ділянок сухостійних дерев і згарищ. Має господарське значення, як птах, що знищує шкідників лісу – комах та їхніх личинок.

У 2011 р. на території Національного парку створено єдиний в Україні реабілітаційний центр для бурих ведмедів площею 12 гектарів. Місце підбирали таке, щоб було близьким до умов життя цих тварин у дикій природі. Сюди зі всієї території України привозять ведмедів, яких непорядні хазяї утримували в неволі без належної турботи про них. Із численних публікацій про цей реабілітаційний центр дізнаємося...

...що побудувати в НПП «Синевир» реабілітаційний центр для бурих ведмедів вирішено не випадково, адже ця територія за ландшафтними та кліматичними умовами відповідає природному середовищу їх існування, бо саме тут ростуть стрункі смереки і високі буки, є щедри плантації чорниці і малини;

...що бурій ведмідь – найбільший хижак України, у Карпатах він мешкає у старих гірських лісах, повного росту досягає на 8–12 році свого життя, у природних умовах живе до 30–35 років;

...що на волі живе усього 200–300 особин цього виду;

...що в реабілітаційному центрі кожному звірові потрібно згодувати 17 кг продуктів, тож за місяць десятеро ведмедів центру з'їдають: м'яса – 350 кг, риби – 420 кг, борошна – 500 кг, моркви – 1 тонну, яблук – 1 тонну, хліба – понад 900 кг, кавунів – 100–200 кг;

...що за день ведмідь зазвичай випиває 10 літрів води, у спеку норма значно збільшується, а воду звірі люблять джерельну і дуже чисту, тому кормові корита обов'язково мють перед тим, як налити туди води;

...що взяття під захист тварин, які зазнали жорсткого поводження, сприятиме відтворенню природної популяції, поглибленню досліджень найбільшого хижака України, а також слугуватиме для розвитку природоохоронної, наукової, еколого-освітньої та рекреаційної роботи, що відповідає меті та завданням, які покладені на НПП «Синевир».

У НПП «Синевир» зростає чимала кількість шапкових грибів. У смерекових молодняках і середньовікових лісах їх більше, ніж у листяних насадженнях, а ще менше в пралісових насадженнях. Науковий співробітник НПП «Синевир» Тетяна Нірода досліджує, що сприятливо впливає на зростання грибів, які види розповсюдженні на території парку.

Із статті Тетяни Ніроди «Все про гриби»

Білий гриб-боровик в НПП «Синевир» зустрічається в смерекових насадженнях, під густими низько опущеними кронами окремих дерев, тобто при дуже сильному затіненні. Трапляються випадки, коли його можна побачити і на галявинах в більш освітлених місцевостях.

Період росту плодівих тіл білих грибів навесні та влітку обчислюється годинами (12–24 години). Восени плодове тіло цього гриба росте більш повільно – кілька діб (до 5–6), що залежить від погодних і лісорослинних умов.

Кількість періодів плодоношення білих грибів буває кілька, залежно від умов зовнішнього середовища. На території парку звичайним явищем є поява боро-
проводжується всього 5–6 днів. Плодові тіла швидко червивіють. Другий період
плодоношення (більш тривалий) буває в кінці червня. Ці гриби дуже швидко
пошкоджуються личинками комах, слимаками та іншими шкідниками. Третій
період, що буває у липні в деякі урожайні роки вже може дати продукцію і для
заготівельних пунктів, тому він більш тривалий. Четвертий період плодоно-
шення білого гриба – у серпні. Він вважається найпродуктивнішим. В урожайні
роки в цей період гриби ростуть повсюдно.

На території НПП «Синевир» в хвойних лісах зростають і такі рідкісні види,
як боровик темно-каштановий, боровик королівський, але дуже рідко в букових
і листяних лісах.

Маслюк звичайний і маслюк зернистий на території парку досить поширені
в насадженнях з переважанням ялини, а також мішаних порід. Часто плодові
тіла маслюка ростуть під товстим шаром опалої хвої, злегка піднімаючи її
над поверхнею землі. Маслюки зустрічаються по всій території НПП «Сине-
вир». Найкращими умовами для їх збирання є насадження чисто ялинові та
ялиново-ялицеві з покривом опалої хвої або рідким покривом із лишайників, моху
і злакових рослин.

Підберезник – відомий їстівний гриб, що зростає на території у листяних
і мішаних лісах. Його можна зустріти на галявинах і уздовж доріг на узліссях
або в насадженнях берези з великою зімкненістю пологу. Зростає невеликими
групами. Плодоносить щорічно, але загальна врожайність його невелика.

Опеньок осінній справжній – гриб, який не є дефіцитом в лісах НПП «Сине-
вир». Плодоносить з вересня до листопада на відкритих вирубках, галявинах.

Сайт «Синій Вир» для mizgir.com.ua
6 листопада 2010

У лісах, на луках та в перелісках НПП «Синевир» щедро родять ягоди ожини,
чорниці, брусниці, малини, суниць, горіхи ліщини. Цими дарами природи можна
поласувати, мандруючи горами, полонинами і долинами. Та зелений туризм про-
понує любитися красою гір, водограїв, живописних пам'яток природи. На тери-
торії національного парку розроблені і успішно функціонують 3 екологічні стежки
(«Музей лісосплаву – Озірце (Дике озеро)», «Колочава», «Синевирське озеро»), 2
науково-пізнавальні стежки («Кичера», «Березовець»), 6 туристичних маршрутів
(«Синевирський перевал – г. Кам'янка – Синевирське озеро», «Остріки – Гребля»,
«Лінія Арпада», «Колочава – г. Стримба», «Остріки – г. Гребінь», «Сфагнове болото
Глуханя – г. Косий Верх»).

Особливо приваблює пішоходних туристів маршрут: село Синевир (урочище
Гедешова) – озеро Озірце (Дике озеро) – хребет Пішконя (1475 м) – г. Мала Гропа –
г. Ясеновець (1628 м) – г. Велика Гропа (1667 м) – г. Негровець (1707 м) – г. Горб
(1687 м) – г. Барвінок (1461 м) – г. Дарвайка (1501 м) – село Колочава. Туристи
зупиняються біля Дикого озера, або Озірця на північно-східному схилі гори Гропа,
що в західній частині хребта Пішконя, на висоті близько 1000 м над р. м., серед
ялинового лісу. Максимальна глибина озера – 9,5 м, живлення його – переважно
ґрунтове. З озера витікає невеликий струмок, вода темно-коричнева, слабоміне-
ралізована. Температура її влітку не перевищує +15°. Озірце – дивовижний витвір
природи, оскільки може бути еталонним взірцем перетворення озера у верхове

Дике озеро (Озірце) на схилі гори Ґропа, що в західній частині хребта Пішконя (Національний природний парк «Синевир»). Світлина Ігоря Меліки

болото. Біля озера збудовано два будиночки, впорядковано джерело, навколо водойми протоптана стежка, що з північного боку переходить у дощану естакаду.

Та слава Синевира – в його людях. На одному із пограничних записів на церковній книзі зафіксовано, що в 1795–1814 рр. священником у Синевирі був Іоанн Гуца – батько Юрія Венеліна-Гуци, у 1817–1858 рр. – Василь Ляхович (швагер знаного за межами Закарпаття поета і філософа Василя Довговича), у 1911–1918 рр. – Іван Бокшай (1874–1939), який багато зробив для розвитку церковного співу на Закарпатті.

Лука Сятиня. 1979 р.

Зацікавленість журналіста Івана Мокрянина кінофільмом чеського режисера Владислава Ванчури «Марійка-невірниця» (1933) випрозорила участь у цьому фільмі уродженця Синевира Миколи Скири. Із спогадів «І я пішов у зелені гори» (2011) Івана Мокрянина (1941–2012), також синевирця, дізнаємось, що батьки Скири жили у найбільшій куточку села – на Чунтику. Після закінчення горожанки (неповної середньої школи) мати віддала Миколу до Ужгородської вчительської семінарії. За навчання щороку треба було платити 900 крон, за гуртожиток – стільки ж. Змушені були продати волів та частину землі. Та й цих коштів не вистачило: після другого курсу повернувся у Синевир. Тоді й почув, що в Колочаві знімають фільм – можна заробити на навчання. Режисер Ванчура, глянувши на стрункого юнака, дав прочитати текст зі сценарію. І дізнавшись, що той має ще й освіту, одразу призначив його на головну роль парубка Данила. Після

завершення роботи М. Скира одержав 2900 крон, закінчив семінарію, повернувся в Синевир учителем. Потім були 1939 рік, Карпатська Україна. М. Скира опинився у гортіївському концтаборі, звідки ледве вийшов живим. У повоєнні роки одружився, все життя вчителював у с. Вонігово Тячівського району.

Світлу сторінку в історію села вписав рід Сятинь: Лука Васильович Сятиня – в роки війни був відважним партизаном, а після війни 12 літ був головою Синевирської сільської ради, зробивши багато добрих справ для розвитку села. Особливо вдячні йому жителі усієї Тереблянської долини за нову 15-кілометрову дорогу Міжгір'я – Синевир. Дорога через перевал Ґереґовище, що вела з районного центру до Синевира через велику крутизну була дуже небезпечною, а взимку ставала майже непрохідною, тож села Тереблянської долини на довгий час залишались відрізаними від світу. Голова сільради Лука Сятиня їздив до свого колишнього командира партизанського загону В. П. Русина, на той час депутата Верховної Ради України, і з допомогою побратима по зброї зумів переконати урядові структури про необхідність будівництва нової дороги. За його участі у с. Синевир побудували середню школу на 500 місць, лікарську амбулаторію, 2 будинки культури, 5 дитячих садків та інші об'єкти соціальної сфери. Лука Сятиня має урядові нагороди – ордени трьох держав: Чехословацької Республіки, Радянського Союзу та незалежної України.

Сини Л. В. Сятині – Андрій та Михайло – добре знані в області фармацевти. У художньо-документальному романі «Дерево на вітрах» (Ужгород: Гражда, 2011) письменник Андрій Дурунда розповів про закоріненість цього роду в рідну верховинську землю.

В енциклопедичні довідники своєю діяльністю вписали власні імена й інші синевирці: хірург Михайло Полажинець, культурний діяч Пряшівщини Павло Нірода... Ділами людей славиться село.

Василь Міщанин

ЗАВЕРХНЯ КИЧЕРА

Поселення Заверхня Кичера виникло десь у 1500 році як присілок Синевира і донині залишається глухим віддаленим кутком, куди не дійшли здобутки цивілізації. У затвердженому Синевирською сільською радою в 2015 році паспорті соціального розвитку цього присілку зазначено: «Заверхня Кичера розташована на невисокій горі між Синевиром та Міжгір'ям (стара назва – Волове), це – населений пункт із розкиданими по горбах 65 житловими будинками. У ньому немає жодного соціально-культурного об'єкту». Відсутні також і культові споруди. Сполучення із Синевиром та районним центром Міжгір'ям – дорога для гужового транспорту.

Загальна земельна площа села складає 40,20 га. Площа сільськогосподарських угідь – 34,9519 га, у т. ч. рілля – 25,2503 га, сінокоси, пасовища – 9,7016 га. Площа лісу – 0,6549 га, ставків та водойм – 0,089 га. Інші угіддя – 4,5042 га.

Соціально-демографічна характеристика Заверхньої Кичери на кінець 2014 року виглядає так: кількість господарських дворів – 62, кількість сімей – 62, кількість мешканців – 114 (у т. ч. чоловіків – 78, жінок – 56; діти до 6 років – 9, школярі (6–16 років) – 12, молодь до 18 років (з 16 до 18) – 14, від 18 до 40 років – 28, від 40 до 60 років – 25, від 60 років і старші – 26), із загальної чисельності населення працюють у різних галузях (крім особистих селянських господарств) – 8 осіб,